

Валентин Канавров

**ТРАНСЦЕНДЕНТАЛНИЯТ ПЪТ
КЪМ ЧОВЕКА**

София, 2020

VALENTIN KANAWROW
DER TRANSCENDENTALE WEG ZUM MENSCHEN

THE TRANSCENDENTAL ROAD TO MAN

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Проф. д-р Владимир Градев

Проф. д-р Иван Колев

© Издателство „Изток-Запад“, 2020

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Валентин Канавров, автор, 2020

© Деница Трифонова, оформление на корицата, 2020

ISBN 978-619-01-0572-5

Валентин Канавров

ТРАНСЦЕНДЕНТАЛНИЯТ
ПЪТ
КЪМ ЧОВЕКА



На
Анна, Виктория и Дария

СЪДЪРЖАНИЕ

БЛАГОДАРНОСТ	13
НАЧИН НА ЦИТИРАНЕ, СЪКРАЩЕНИЯ	15
ПРЕДГОВОР.	
ПРОБЛЕМЪТ	21
УВОД.	
ТРАНСЦЕНДЕНТАЛНАТА АНТРОПОЛОГИЯ В СИСТЕМАТА НА КРИТИЧЕСКАТА МЕТАФИЗИКА	41
ГЛАВА ПЪРВА.	
ПРАГМАТИЧНО И/ИЛИ ТРАНСЦЕНДЕНТАЛНО ГЛЕДИЩЕ ЗА СЪЩНОСТТА НА ЧОВЕКА	63
I. 1. КАНТОВАТА АНТРОПОЛОГИЯ ОТ ПРАГМАТИЧНО ГЛЕДИЩЕ.....	71
I. 2. АНТРОПОЛОГИЯ ОТ ТРАНСЦЕНДЕНТАЛНО ГЛЕДИЩЕ.....	92
ГЛАВА ВТОРА.	
ФЕНОМЕНОЛОГИЧНИ ПЪТИЩА ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА БИТИЕТО НА ЧОВЕКА	115
II. 1. ПРОСТРАНСТВО–ВРЕМЕ–ЧИСЛО	119
II. 2. ЛЮБОВ.....	143
II. 3. ЕЗИК.....	177
II. 4. ПОЛИТИКА.....	201
II. 5. СВОБОДА.....	231
II. 6. РЕЛИГИЯ.....	253

ГЛАВА ТРЕТА.	
ПЛУРАЛИСТИЧНОТО БИТИЕ НА ЧОВЕКА	
ОТ ТРАНСЦЕНДЕНТАЛНО ГЛЕДИЩЕ	291
III. 1. ОРГАНИЗЪМ.....	303
III. 2. СЕМЕЙСТВО.....	325
III. 3. НАРОД.....	346
III. 4. ДЪРЖАВА.....	367
III. 5. ДУХ.....	387
III. 6. ЦЪРКВА.....	410
СЛЕДГОВОР.	
АЗЪТ КАТО ОНТОЛОГИЧНО ЦЯЛО НА ЧОВЕКА.	
ЕДИНСТВО И НАПРЕГНАТОСТ МЕЖДУ ПРИРОДАТА,	
БИТИЕТО И ЕК-ЗИСТЕНЦИЯТА НА ЧОВЕКА.....	429
ЛИТЕРАТУРА	445
РЕЗЮМЕ НА НЕМСКИ ЕЗИК.....	467
РЕЗЮМЕ НА АНГЛИЙСКИ ЕЗИК.....	491

DER TRANSZENDENTALE WEG ZUM MENSCHEN

INHALT

DANKSAGUNG.....	13
ZITATIONSWEISE, ABKÜRZUNGEN	15
VORWORT.	
DAS PROBLEM	21
EINLEITUNG.	
DIE TRANSZENDENTALE ANTHROPOLOGIE IM SYSTEM DER KRITISCHEN METAPHYSIK	41
ERSTES KAPITEL.	
DIE WESENHEIT DES MENSCHEN IN PRAGMATISCHER UND/ODER TRANSZENDENTALER HINSICHT	63
I. 1. DIE KANTISCHE ANTHROPOLOGIE IN PRAGMATISCHER HINSICHT	71
I. 2. ANTHROPOLOGIE IN TRANSZENDENTALER HINSICHT	92
ZWEITES KAPITEL.	
PHÄNOMENOLOGISCHE WEGE ZUM AUFBAU DES SEINS DES MENSCHEN	115
II. 1. RAUM-ZEIT-ZAHL.....	119
II. 2. LIEBE.....	143
II. 3. SPRACHE.....	177
II. 4. POLITIK.....	201
II. 5. FREIHEIT	231
II. 6. RELIGION	253

DRITTES KAPITEL.

**DAS PLURALISTISCHE SEIN DES MENSCHEN
IN TRANSZENDENTALER HINSICHT291**

III. 1. ORGANISMUS	303
III. 2. FAMILIE	325
III. 3. VOLK.....	346
III. 4. STAAT	367
III. 5. GEIST	387
III. 6. KIRCHE.....	410

NACHWORT.

**DAS ICH ALS EIN ONTOLOGISCHES GANZES DES MENSCHEN.
EINHEIT UND SPANNUNG ZWISCHEN DER NATUR, DEM SEIN
UND DER EK-SISTENZ DES MENSCHEN429**

LITERATUR.....445

ZUSAMMENFASSUNG IN DEUTSCHER SPRACHE467

ZUSAMMENFASSUNG IN ENGLISCHER SPRACHE491

THE TRANSCENDENTAL ROAD TO MAN
CONTENTS

ACKNOWLEDGEMENTS.....	13
CITATION STYLE, ABBREVIATIONS	15
FOREWORD.	
THE PROBLEM.....	21
INTRODUCTION.	
TRANSCENDENTAL ANTHROPOLOGY IN THE SYSTEM OF CRITICAL METAPHYSICS	41
CHAPTER ONE.	
THE PRAGMATIC AND/OR TRANSCENDENTAL POINT OF VIEW ON THE ESSENCE OF MAN	63
I. 1. KANTIAN ANTHROPOLOGY FROM A PRAGMATIC POINT OF VIEW.....	71
I. 2. ANTHROPOLOGY FROM A TRANSCENDENTAL POINT OF VIEW	92
CHAPTER TWO.	
PHENOMENOLOGICAL WAYS OF BUILDING THE BEING OF MAN.....	115
II. 1. SPACE-TIME-NUMBER	119
II. 2. LOVE.....	143
II. 3. LANGUAGE.....	177
II. 4. POLITICS.....	201
II. 5. FREEDOM	231
II. 6. RELIGION	253

CHAPTER THREE.
**THE PLURALISTIC BEING OF MAN FROM
A TRANSCENDENTAL POINT OF VIEW291**

 III. 1. ORGANISM.....303

 III. 2. FAMILY.....325

 III. 3. PEOPLE.....346

 III. 4. STATE.....367

 III. 5. SPIRIT387

 III. 6. CHURCH.....410

AFTERWORD.
**THE SELF AS AN ONTOLOGICAL ENTITY OF MAN.
UNITY AND TENSION BETWEEN THE NATURE,
BEING AND EK-SISTENCE OF MAN.....429**

REFERENCES445

ABSTRACT IN GERMAN467

ABSTRACT IN ENGLISH.....491

БЛАГОДАРНОСТ

Изказвам колегиална благодарност на рецензентите на книгата **проф. дфн Владимир Градев** и **проф. д-р Иван Колев**.

Благодаря на **д-р Йоханес Йолдеман**, Директор на Икуменическия институт „Йохан Адам Мьолер“ в Падерборн, на научния колегиум на института и всички негови сътрудници за предоставената ми възможност за изследователска работа по проблематиката на феномена *религия* и за тяхната академична подкрепа.

Благодаря на **проф. д-р Барбара Халенслебен**, Директор на Центъра „Св. Николай“ за изследване на източните църкви към Института за икуменически изследвания на Университет – Фрибур за оказаното съдействие при проучването на онтологичния статус на църквата във връзка с рационалното конституиране на битието на човека в трансцендентално-антропологичен ракурс.

Благодаря на **проф. д-р Михаел Менке-Пайцмайер**, Регенс на Семинарията в Падерборн, който ме упъти в католическата рецепция на обожението.

Благодаря на **проф. д-р Гуидо Фергауен**, Ректор (2007–2015) на Университет – Фрибур за насоките в трансценденталната теология и неговата благонравна помощ.

Благодаря на **проф. д-р Райнхард Хесе** за дългогодишното научно насърчение и добродетелната солидарност.

Благодаря на **г-жа Василка Ванчева**, която прецизира превода на понятието Gemüt.

Благодаря на **г-жа Лиляна Димитрова**, която ми помогна в издирването на някои специфични заглавия.

Благодаря на **г-жа Кристине Шулц**, която езиково редактира резюмето на немски език, и на **д-р Атанаска Чолакова** и **Владимир Владов**, които научно и езиково редактираха резюмето на английски език.

Дължа благодарност на **Югозападния университет „Неофит Рилски“ – Благоевград** за осигурените ми добри условия и академична атмосфера за философска работа.

Признателен съм на моята съпруга **Искра Канаврова** за нейното търпение и всестранна подкрепа по време на работата върху монографията.

София, Рождество Христово, 2019 г.

НАЧИН НА ЦИТИРАНЕ, СЪКРАЩЕНИЯ

Начинът на цитиране е следният:

- А) монографии: автор, година на изданието, страница; напр. Канавров, В., 2015, с. 100;
- Б) студии и статии в сборници или списания: в сборници – автор, заглавие, сборник (описан както монография – издател/и, респ. съставител/и, година на изданието), страница/и, напр.: Гинев, Д., Към предисторията на философската антропология, в: Гинев, Д. (съст.), 1998, с. 30; в списание – автор, заглавие, списание (година, брой), страница, напр.: Paulsen, F., Kants Verhältnis zur Metaphysik, in: Kantstudien, 1900/4, S. 413–447.

Пагинираните текстове на класическите автори (напр. Платон, Аристотел и мн.др.) се цитират по съответен начин.

Кантовата *Критика на чистия разум* се цитира на български език по първото издание на БАН от 1967 г., излязло под зоркия поглед на проф. Цеко Торбов, и същевременно по утвърдения в коментарната литература начин, след като през 2013 г. третото издание на *Критиката* на български език излезе със съответното пагиниране; напр.: Кант, И., 1967, с. 99 {А 19/В 33}.

Моите допълнения, пояснения, уточнения или преводи в рамките на цитат се дават в квадратни скоби в самия цитат.

Многотомните издания на великите философи и други, оставили трайна концептуална следа учени, се записват съкратено по общоприетия във вторичната литература начин: събраните съчинения на Кристиан Волф (*Gesammelte Werke*): GW; академичното издание на събраните съчинения на Имануел Кант (*Gesammelte Schriften, Akademieausgabe*): AA; събраните съчинения на Имануел Кант, издадени от Карл Форлендер (*Sämtliche Werke*): SW; събраните съчинения на Йохан Георг Хаман (*Sämtliche Werke*): SW; съчиненията на Йохан Готлиб Фихте, издадени от неговия син Имануел Херман Фихте (*Fichtes Werke*): FW; съчиненията на Новалис (*Novalis Schriften*): NSch; пълното издание на съчиненията на Георг Вилхелм Фридрих Хегел (*Sämtliche Werke, Jubiläumsausgabe in zwanzig Bänden*): SWJA; събраните съчинения на Фридрих Вилхелм Йозеф Шелинг (*Schellings Werke*): SchW; критическото издание на пълните съчинения на Фридрих Даниел Ернст Шлайермахер (*Kritische Gesamtausgabe*): KG; пълното издание на съчиненията на Мартин Хайдегер (*Gesamtausgabe*): GA; теологичните съчинения на

Карл Ранер (*Schriften zur Theologie*): STh; събраните съчинения на Карл Барт (*Gesamtausgabe*): GA; събраните съчинения на Рудолф Булман (*Glauben und Verstehen. Gesammelte Aufsätze*): GVGA; събраните теологични произведения на Ханс Урс фон Балтазар (*Skizzen zur Theologie*): STh, и т.н.

Източниците, взети от интернет, са по правило от авторитетни, надеждни и проверени сайтове и се цитират по общоприетия начин.

Пълното библиографско описание на цитираните и използваните в текста съчинения е дадено в ЛИТЕРАТУРА в края на книгата. В списъка на литературните източници, подреден според фамилните имена на авторите, издателите или съставителите, по-важните студии и статии са посочени отделно. В редки случаи са приведени само сборниците, които са библиографски описани както бе посочено по-горе.

Съкращения на Кантови съчинения:

Антропология = Кант, И., 1992, *Антропология от прагматично гледище*, УИ „Св. Кл. Охридски“, София.

Дис = Кант, И., *За формата и принципите на сетивния и интелигибилния свят*. – В: Кант, И., 1998, *Избрани произведения 1755–1770*, УИ „Св. Кл. Охридски“, София, с. 495–540.

Духовидец = *Фантазиите на един духовидец, доразяснени от фантазиите на метафизиката*. – В: Кант, И., 1998, *Избрани произведения 1755–1770*, УИ „Св. Кл. Охридски“, София, с. 431–493.

Единствено възможното = Кант, И., *Единствено възможното основание за доказване съществуването на Бога*. – В: Кант, И., 1998, *Избрани произведения 1755–1770*, УИ „Св. Кл. Охридски“, София, с. 173–292.

ИП = Кант, И., 1998, *Избрани произведения 1755–1770*, съст. В. Топузова-Торбова, В. Митева и Ив. С. Стефанов, УИ „Св. Кл. Охридски“, София.

История и теория на небето = Кант, И., *Всеобща естествена история и теория на небето, или Опит върху устройството и механическия произход на цялото мироздание, изяснени според основните принципи на Нютон*. – В: Кант, И., 1998, *Избрани произведения 1755–1770*, УИ „Св. Кл. Охридски“, София, с. 1–152.

КПР = Кант, И., 1974, *Критика на практическия разум*, Изд. на БАН, София.

КСС = Кант, И., 1980, *Критика на способността за съждение*, изд. на БАН, София.

КЧР = Кант, И., 1967, *Критика на чистия разум*, Изд. на БАН, София.

Логика = Кант, И., 1994, *Логика*, ЛИК, София.

Мир = Кант, И., 1993, *Към вечния мир*, Изд. на БАН, София.

Наблюдения = Кант, И., *Наблюдения над чувството за красивото и възвишеното*. – В: Кант, И., 1998, *Избрани произведения 1755–1770*, УИ „Св. Кл. Охридски“, София, с. 371–429.

Нрави = Кант, И., 1974, *Основи на метафизиката на нравите*, изд. „Наука и изкуство“, София.

- Педагогика = Кант, И., *Педагогика*. – В: Кант, И., 1994, *Спорът на факултетите. Педагогика*, изд. къща „Хр. Ботев“, София, с. 135–210.
- Пролегомени = Кант, И., 1969, *Пролегомени към всяка бъдеща метафизика, която ще може да се представи като наука*, изд. „Наука и изкуство“, София.
- Просвещение = Кант, И., *Отговор на въпроса „Що е Просвещение?“* – в: Кант, И., 1998, *Избрани произведения 1755–1770*, УИ „Св. Кл. Охридски“, София, с. 541–551.
- Религия = Кант, И., 1997, *Религията в границите на самия разум*, изд. „Отворено общество“, София.
- Спорът = Кант, И., *Спорът на факултетите*. – В: Кант, И., 1994, *Спорът на факултетите. Педагогика*, изд. къща „Хр. Ботев“, София, с. 9–134.
- Филипи = *Лекции за познанието на природата на човека. От господин професор Кант, Кьонигсберг, 8-ми ноември 1772, Филипи*. – В: Гинев, Д. (съст.), 1998, *Ното culturalis. Идеи в културологията*, Т. 3, УИ „Св. Кл. Охридски“, София, с. 55–158.
- AA = Kant, I., 1900 ff., *Gesammelte Schriften, Akademieausgabe*, Bd.1–22, Preussische Akademie der Wissenschaften, Verlag Georg Reimer, Berlin; Bd. 23 Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Verlag Walter de Gruyter, Berlin; ab Bd. 24 Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, Verlag Walter de Gruyter, Berlin.
- Anfangsgründe = Kant, I., *Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft*, – in: Kant, I., 1903, *Gesammelte Schriften, Akademieausgabe*, B.4, Verlag Georg Reimer, Berlin, S. 465–565.
- Anthropologie = Kant, I., *Anthropologie in pragmatischer Hinsicht*, – in: Kant, I., 1922, *Sämtliche Werke*, hrsg. von K. Vorländer, B. IV (B.44 der philosophischen Bibliothek), Verlag von Felix Meiner, Leipzig, S. 1–328.
- Aus Menschenliebe lügen = *Über ein vermeintes Recht, aus Menschenliebe zu lügen*, – in: Kant, I., 1922, *Sämtliche Werke*, hrsg. von K. Vorländer, B. VI (B.47/I der philosophischen Bibliothek), Verlag von Felix Meiner, Leipzig, S. 199–206.
- Beobachtungen = Kant, I., *Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen*, – in: Kant, I., 1922, *Sämtliche Werke*, hrsg. von K. Vorländer, B. VIII (B.50 der philosophischen Bibliothek), Verlag von Felix Meiner, Leipzig, S. 3–59.
- Beweisgrund = Kant, I., *Der einzig mögliche Beweisgrund zu einer Demonstration des Daseins Gottes*, – in: Kant, I., 1922, *Sämtliche Werke*, hrsg. von K. Vorländer, B. VI (B.47/II der philosophischen Bibliothek), Verlag von Felix Meiner, Leipzig, S. 11–124.
- Briefwechsel = Kant, I., 1972, *Briefwechsel*, Felix Meiner Verlag, Hamburg.
- Busolt = *Die Vorlesung des Wintersemesters 1788/89 [?] aufgrund der Nachschrift Busolt*, – in: Kant, I., 1997, *Gesammelte Schriften, Akademieausgabe*, hrsg. von der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, B. XXV (Vierte Abteilung, Vorlesungen; Zweiter Band, Zweite Hälfte), Walter de Gruyter Verlag, Berlin, S. 1431–1531.
- Collins = *Die Vorlesung des Wintersemesters 1772/73 aufgrund der Nachschriften Collins, Philippi, Hamilton, Brauer, Dohna, Parow und Euchel*, – in: Kant, I.,

- 1997, *Gesammelte Schriften, Akademieausgabe*, hrsg. von der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, B. XXV (Vierte Abteilung, Vorlesungen; Zweiter Band, Erste Hälfte), Walter de Gruyter Verlag, Berlin, S. 1–238.
- Diss = Kant, I., *Über die Form und die Prinzipien der Sinnen- und Verstandeswelt*, – in: Kant, I., 1921, *Sämtliche Werke*, hrsg. von K. Vorländer, B. V (B.46 b der philosophischen Bibliothek), Verlag von Felix Meiner, Leipzig, S. 87–132.
- Ende = Kant, I., *Das Ende aller Dinge*, – in: Kant, I., 1922, *Sämtliche Werke*, hrsg. von K. Vorländer, B. VI (B.47/II der philosophischen Bibliothek), Verlag von Felix Meiner, Leipzig, S. 155–171.
- Fortschritte = Kant, I., *Welches sind die wirklichen Fortschritte, die die Metaphysik seit Leibnizens und Wolffs Zeiten in Deutschland gemacht hat?* – in: Kant, I., 1921, *Sämtliche Werke*, hrsg. von K. Vorländer, B. V (B.46c der philosophischen Bibliothek), Verlag von Felix Meiner, Leipzig, S. 79–175.
- Frieden = Kant, I., *Zum ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf*, – in: Kant, I., 1922, *Sämtliche Werke*, hrsg. von K. Vorländer, B. VI (B.47/I der philosophischen Bibliothek), Verlag von Felix Meiner, Leipzig, S. 115–206.
- Frieden in der Philosophie = Kant, I., *Verkündigung des nahen Abschlusses eines Traktats zum ewigen Frieden in der Philosophie*, – in: Kant, I., 1921, *Sämtliche Werke*, hrsg. von K. Vorländer, B. V (B.46d der philosophischen Bibliothek), Verlag von Felix Meiner, Leipzig, S. 27–40.
- Friedländer = *Die Vorlesung des Wintersemesters 1775/76 aufgrund der Nachschriften Friedländer 3.3 (Ms 400), Friedländer 2 (Ms 399) und Prieger*, – in: Kant, I., 1997, *Gesammelte Schriften, Akademieausgabe*, hrsg. von der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, B. XXV (Vierte Abteilung, Vorlesungen; Zweiter Band, Erste Hälfte), Walter de Gruyter Verlag, Berlin, S., S. 465–728.
- HN Anthropologie = Kant, I., *Handschriftlicher Nachlaß Anthropologie*, – in: Kant, I., 1923, *Gesammelte Schriften, Akademieausgabe*, hrsg. von der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften, B. XV (Abteilung III, Handschriftlicher Nachlaß; B.2), Walter de Gruyter Verlag, Berlin und Leipzig.
- KrV = Kant, I., *Kritik der reinen Vernunft*, – in: Kant, I., 1926, *Sämtliche Werke*, hrsg. von K. Vorländer, B. V (B.37a der philosophischen Bibliothek), Verlag von Felix Meiner, Leipzig, S. 1–766.
- KpV = Kant, I., *Kritik der praktischen Vernunft*, – in: Kant, I., 1929, *Sämtliche Werke*, hrsg. von K. Vorländer, B. V (B.38 der philosophischen Bibliothek), Verlag von Felix Meiner, Leipzig, S. 1–200.
- KU = Kant, I., *Kritik der Urteilskraft*, – in: Kant, I., 1924, *Sämtliche Werke*, hrsg. von K. Vorländer, B. V (B.39 der philosophischen Bibliothek), Verlag von Felix Meiner, Leipzig, S. 1–394.
- Lebendige Kräfte = Kant, I., *Gedanken von der wahren Schätzung der lebendigen Kräfte und Beurtheilung der Beweise, derer sich Herr von Leibniz und andere Mechaniker in dieser Streitsache bedient haben, nebst einigen vorhergehenden Betrachtungen, welche die Kraft der Körper überhaupt betreffen*, – in: Kant, I., 1922, *Sämtliche Werke*, hrsg. von K. Vorländer, B. VII (B.49 der philosophischen Bibliothek), Verlag von Felix Meiner, Leipzig, S. 1–215.

- Menschenkunde = *Die Vorlesung des Wintersemesters 1781/82 [?] aufgrund der Nachschriften Menschenkunde und Petersburg*, – in: Kant, I., 1997, *Gesammelte Schriften, Akademieausgabe*, hrsg. von der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, B. XXV (Vierte Abteilung, Vorlesungen; Zweiter Band, Zweite Hälfte), Walter de Gruyter Verlag, Berlin, S. 849–1203.
- MS = Kant, I., *Metaphysik der Sitten*, – in: Kant, I., 1922, *Sämtliche Werke*, hrsg. von K. Vorländer, B. III (B.42 der philosophischen Bibliothek), Verlag von Felix Meiner, Leipzig, S. 1–378.
- Mrongovius = *Die Vorlesung des Wintersemesters 1784/85 aufgrund der Nachschriften Mrongovius, Marienburg* – in: Kant, I., 1997, *Gesammelte Schriften, Akademieausgabe*, hrsg. von der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, B. XXV (Vierte Abteilung, Vorlesungen; Zweiter Band, Zweite Hälfte), Walter de Gruyter Verlag, Berlin, S. 1205–1429.
- Organ = Kant, I., *Über das Organ der Seele*, – in: Kant, I., 1922, *Sämtliche Werke*, hrsg. von K. Vorländer, B. VIII (B.50 der philosophischen Bibliothek), Verlag von Felix Meiner, Leipzig, S. 175–181.
- Parow = *Die Vorlesung des Wintersemesters 1772/73 aufgrund der Nachschriften Parow, Eichel, Brauer, Hamilton, Philippi, Collins und Dohna*, – in: Kant, I., 1997, *Gesammelte Schriften, Akademieausgabe*, hrsg. von der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, B. XXV (Vierte Abteilung, Vorlesungen; Zweiter Band, Erste Hälfte), Walter de Gruyter Verlag, Berlin, S. 239–463.
- Pillau = *Die Vorlesung des Wintersemesters 1777/78 aufgrund der Nachschrift Pillau*, – in: Kant, I., 1997, *Gesammelte Schriften, Akademieausgabe*, hrsg. von der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, B. XXV (Vierte Abteilung, Vorlesungen; Zweiter Band, Zweite Hälfte), Walter de Gruyter Verlag, Berlin, S. 729–847.
- SW = Kant, I., 1920 ff., *Sämtliche Werke*, B. I-X (B-de 37a–52a, 113, 126 der philosophischen Bibliothek), hrsg. von K. Vorländer, Verlag von Felix Meiner, Leipzig.
- Theorie–Praxis = Kant, I., *Über den Gemeinspruch: Das mag in der Theorie richtig sein, taugt aber nicht für die Praxis*, – in: Kant, I., 1922, *Sämtliche Werke*, hrsg. von K. Vorländer, B. III (B.47/I der philosophischen Bibliothek), Verlag von Felix Meiner, Leipzig, S. 67–113.
- Vorl Anthropologie = *Kant's Vorlesungen über Anthropologie*, – in: Kant, I., 1997, *Gesammelte Schriften, Akademieausgabe*, hrsg. von der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, B. XXV (Vierte Abteilung, Vorlesungen; Zweiter Band, Erste und Zweite Hälfte), Walter de Gruyter Verlag, Berlin.
- Zusatzkommentare = *Passagen aus Nachschriften und Kants pragmatischer Anthropologie von 1798*, – in: Kant, I., 1997, *Gesammelte Schriften, Akademieausgabe*, hrsg. von der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, B. XXV (Vierte Abteilung, Vorlesungen; Zweiter Band, Zweite Hälfte), Walter de Gruyter Verlag, Berlin, S. 1533–1564.

ПРЕДГОВОР

ПРОБЛЕМЪТ

*Що е човек?
Кой е човекът?
Какъв е човекът?
Защо е такъв човекът?
Какъв може да бъде човекът?
Какъв иска да бъде човекът?
Кой съм аз?
Какъв съм аз?
Кои са хората?
Какви са хората?
Кой е Д/другият?
Какво е Д/другото?*

Въпросите се роят. Чакат, но и получават отговори. Отговорите пораждаат нови въпроси, подклаждат и старите. Жизнени и дори болезнени въпроси на фона на настоящето и миналото. Трепетни въпроси с лице към идното.

Човекът е безкрайна отворена вселена. На пръв поглед е крехко крайно същество, радващо се на своето начало, оплетено в своето настояще и тревожно спрямо своя край. Но неговото фундаментално мислене загърбва всекидневното, баналното и пошлото и се насочва към детайлните специфики и глобалните измерения на съществуващото, за да познае своята природа и мястото си в света, но преди всичко към чистите топоси преди началото и след края на своя жизнен път, за да прозре същностните за него битие и ек-зистенция¹. Природните определености свидетелстват видимото биване на човека тук, сега и така, битийните и ек-зистенциалните – неговата рефлексивна обвързаност с творческия разум, трансценденцията, нищото и смъртта. Желанието да бъде обозряна, разбрана и овладяна тази вселена с условни и безусловни граници възниква изпървом инстинктивно, но се разраства

¹ Следвайки късния Хайдегер, записвам ек-зистенция по този начин, за да разгранича нейното метафизично тълкуване откъм отвъд-стоенето и накъм тук-сега-и-така-присъствието от традиционното ѝ схващане като просто или сложно съществуващо.

заедно с утвърждаването на философското мислене като приоритетна сила на човека за добруване в и със света, за справяне със самия себе си, със своето зараждане, траене и край и началата отвъд тях².

Европейската философия има своя генеза и по-нататъшно развитие именно в този процес на обозрение и разбиране на човешкото, световото и трансцендентното, но най-вече посредством логическото мислене (на човека). Така се оформя един заплетен и донякъде затворен кръг – мисленето е най-човешкото човешко (това е антропологичен факт и най-вече философски принцип) и тъкмо то трябва да отведе човека към човека. Разкъсването на този кръг е философски проблем, който надзърта отвъд пределите на дадената природа. Оставането в кръга води до „жалко самодоволство“ (Ницше).

Европейската философия опитва през вековете – вече над двадесет и шест века – различни пътища за постигане същността на човека: интуитивни, митични, религиозни, митологични, художествени, ирационални, културни, социални, исторически, политически, дискурсивни, анархистични и мн.др. Малко или повече, в положителен или отрицателен ракурс те използват потенциала и силата на мисленето. Но доколкото европейската философия е най-вече продуктивно мислене, възниква и процедира като онтологизиращо, т.е. творящо свят, мислене, тя трябва да намери начин да проблематизира самото мислене. Това е философстването, европейското философстване *per se*. То залага на мисленето, но същевременно го трансцендентализира в положителен и трансцендира в страдателен залог. Първият свидетелства за рационална онтологизираща сила, вторият – за битийна, историческа, социална, индивидуална, психическа, физиологическа, патологическа и пр. зависимост и натовареност на мисленето. Първият утвърждава изначалността и отправността, вкл. априоризирането на формата на мисленето в специфичен, принципно философски (гносеологичен, онтологичен, метафизичен и логически) аспект³, вторият – неговата надстроечна битност, вкл. зависимото и дори отчуждено функциониране в различни контекстуални хоризонти.

Настоящото изследване върви само и неотклонно по първия път. То провежда трансцендентално онтологизиране, т.е. осмислящо изграждане на битийната същност на човека, на основата на априорната форма на мисленето и чрез конститутивната дейност на мисленето. По-точно: то осъществява трансцендентално теоретизиране на същността на човешкото битие откъм и посредством форматиращата сила на разума, разбиран като чиста и ди-

² „Човек очевидно е създаден да мисли. В това се състои цялото му достойнство и заслуга; и той няма друг дълг, освен да мисли, както подобава.“ Паскал, Бл., 1978, с. 104.

³ Иван Колев разглежда философската антропология „като опит да се промисли *логосът* на *антропоса*. Това ще рече, че философската антропология се стреми към описание и разбиране на *цялостния човек*“. Колев, Ив., 2013, с. 18.

намична форма на мисленето⁴, която преминава априорно-апостериорната бариера и категоризира опита на човека, т.е. по систематичен и логически обоснован, но също така конструктивен рационален начин постига неговата съдържателна пълнота и същностно единство⁵. В *Антропология* Кант изрично подчертава изключителната роля на мисленето: „Оригиналноста (не подражателната продукция) на способността за въображение, когато е в съгласие с *понятия*, се нарича *гений*; ако не се съгласува с тях – *мечтателство*. – Забележително е, че за *разумно* същество не можем да си мислим друг подходящ образ от този на човек.“⁶

Човекът не се случва, както днес често се казва по неангажиращ и отчужден начин. Човешкото съ-битие (Mit-sein) не е случка, не е произволен продукт на условия и обстоятелства, не е функция на „слепи сили“, които нямат нищо общо с човека. Той не стои пасивно спрямо своето битие. Неговата рационална дейност задава и изгражда неговото битие. Разбира се, случайността на човешкото съществуване в природен и общностен план не бива да се пренебрегва. Нито пък трябва да се смята, че човешката същност е единствено логически резултат на необходими причинно-следствени връзки, които с голяма доза вероятност могат да бъдат проследени изцяло. Истината не е и по-средата. Човек никога не може да бъде само Self-Made Man⁷. Човекът не е конгломерат от необходимост и случайност, от собствена дейност и стечение на обстоятелствата. Вероятно от някаква житейска гледна точка това като че ли е точно така. Но тази гледна точка не може да прерасне във философска позиция. Тя не дава конкретно и систематично знание. Не носи научна сигурност, достоверност, предвидимост и последователност. Представянето на човека – на неговата същност и неговото съществуване в света – като сбор от случайности и необходими е в най-добрия случай индуктивно усилие, което се осъществява като диференцираща и генерализираща анализа. Но тя едва ли може да напредне отвъд сумарните констатации и емпиричните обобщения и да пита по екзистенциален начин

⁴ „[...] разумът е само *форма*, към която обектите могат да се нагаждат [die Vernunft {ist} eine bloße *Form*, der die Objekte können angepaßt werden].“ Кант, И., *Антропология*, с. 121; срв. Кант, I., *Anthropologie*, S. 137.

⁵ В своето второ съборно послание св. ап. Петър пише: „В тия *две послания* с напомняне пробуждам вашия чист разум.“ 2 Петр. 3:1.

⁶ Кант, И., *Антропология*, с. 75.

⁷ Терминът принадлежи на Фредерик Дъглас (1818–1895), който през 1859 г. произнася слово на тази тема, в което обяснява как благодарение на своята воля, морал, работа и упоритост се превръща от роб в свободен човек, как сам извоюва своята свобода и своето достойнство. За времето си Дъглас е един от най-популярните афроамериканци в Северна Америка и света. Речта *Self-Made Man* той произнася повече от 50 пъти в САЩ, Канада и Великобритания. Пътува много и популяризира собствения си път на човешко израстване. Срв. Douglass, F., 1991.

за трансцендентното и неговото основополагащо значение за познанието на човека. Смисълът на човешкото битие в света не може да бъде разкрит в достатъчна степен по този начин. Тук не става дума за недоглеждане, за тайни, за които се иска специално озарение или нарочно просветление. Тези пътища към човека са интересни, но също стоят извън същинското поле на философстването.

Предлаганият проект търси дисциплинарно онто-логично концептуализиране на човешката същност. Той има строг теоретичен характер, ясни основания и консеквентно провеждана методология. Оперира в границите на критическата философия, която исторически и научно е мощно и систематично разработена. Човекът е обект и предмет на изследването⁸. Като обект той е дадено живо същество (природна наличност, същевременно мислещо и действащо създание, имащо вяра и съзнание, общуващо и живеещо в съжителство, битийстващо в актуалност, но също спрямо миналото и бъдещето) в природата и общността на хората. Като теоретизиран предмет той е битие с онто-логичен статут, включващ рационално обосновано, систематично разбиране на с-мисъла на своето съществуване⁹, който се постига на основата на философски принципи и допускания и посредством специфични, типично философски методи.

Каква е разликата между човека като обект и човека като, казано школки, индоктриниран предмет на проучването? Като живо същество – съществуващо, което има видима или невидима, но все пак в някаква степен постижима същност, – човек е част от света редом с другите негови части и структури. Те може да са от всякакъв характер. Всичко това е природа, даденост, наличност, материално и идеално битийстващо. Природата има неизброимо множество видове, измерения, констелации. Те са обект на естествознанието, което работи дисциплинарно, но също мултидисциплинарно и интердисциплинарно. Медицината напр., която има безспорен дисциплинарен характер, все по-често обръща взор към холистичното лечение на базата на обстойни биологични, физиологични, химични и пр. изследвания, но и чрез цялостна анализа на здравословното състояние на човека, вместо ограниченото специализирано и профилирано третиране на заболелия орган. Подобна насока има и естествознанието въобще, което акцентира на предметната дисциплинарност, като все по-активно търси връзки с други предметни области, проучва гранични състояния и кръстосва методологични евристички. В тази перспектива естествознанието изглежда през последните

⁸ Вж. още Сартр, 1997, с. 37–48.

⁹ Смисълът е в някакво отношение „на“ съществуващото, защото има основания и отвъд самото него. Смисълът е в съществуващото, но не се постига само откъм него, най-малкото защото разбирането на неговия език изисква рационална рефлексия, която надхвърля типиката на непосредствената даденост.

десетилетия като една огромна изследователска палитра, която настойчиво поставя въпроса за своето единство и цялостните картини на човека и света¹⁰. Дали те могат да бъдат предмет на философията, която да се опира на неговите резултати, е труден и принципно и методологично сложен въпрос. Във всеки случай философията търси контакти с естествознанието, работи успешно с него, намира собствени пътеки в него. Примерите са много: философия на науката, биоетика, екоетика, философска екология, философска медицина и мн., мн.др.

Всичко това не е елемент на представяния проект. Той не се основава на естествознанието и емпиричните науки за човека. Не се базира на дадеността на човека – неговата история, жизненост, междучовешки връзки, исторически криволичения, групови състояния, общностни черти и пр. Те не са неинтересни, не са безпочвени, не са безперспективни. Философията може да работи и работи ефективно заедно с естествознанието и емпиричните хуманитарни и социални науки. Но това не е пътят на настоящето изследване.

Трансценденталният концепт за човека има собствено философска същност. Тя е продукт на хилядолетното иманентно развитие на европейската философия, която черпи основания, теми и сили от своите собствени извори. Те са различните дисциплинарни диференциации и проблематизации на мисленето в историята на философията. В случая се касае за трансценденталното философстване, което е свързано преди всичко с името на **Кант**¹¹, но и с други значими европейски философи преди и след него. Това философстване не загърбва природата, естествознанието, обществото и емпиричните хуманитарни и социални науки. Но принципира не тях, не природните и общностните дадености като факти, а чистата форма на мисленето. Процедира строго теоретично, а не емпирично, и провежда концептуализирането единствено по критически път и с критически средства. В своята трансцендентализираща и форматираща опита дейност чистата форма на мисленето (разумът¹²)

¹⁰ Ще припомня само фундаменталните публикации на Стивън Хокинг, един от най-дълбоките и най-продуктивните умове на нашето съвремие.

¹¹ „Метафизиката е естествено познание *a priori*, чийто обект най-малко е даден чрез сетивата; трансценденталната философия е чистото познание *a priori* [Metaphysik ist die Naturerkenntnis *a priori*, deren object wenigstens durch die Sinne gegeben ist; transscendentalphilosophie ist die reine Erkenntnis *a priori*].“ Kant, I., AA, V. XVIII, Refl.4889, S. 20.

¹² Понятията *чиста форма на мисленето* и *разум* са тъждествени. Разумът е човешка способност, човешко качество, човешко достойнство. Но тук той се разглежда не психически и субективистки, а логически във формално отношение. Така в идеализационен модус кристализира споменатото понятийно тъждество.

Джон Ролс въвежда понятието *публичен разум*. „Публичният разум е характеристика на демократичен народ: това е разумът на неговите граждани, на хората, споделящи статуса на равно гражданство. Предмет на техния разум е пуб-

засреща определени видове и елементи на даденото, спрямо които тя демонстрира различна степен на адекватност. По този начин даденото (природата, груповата общност, историческата констелация) получава нов спрямо него, спрямо онтичната му специфика, онто-логичен формат, който го трансферира в множество систематични компоненти на един свят с човешко лице, свят, който е формиран от мисленето на човека и в някаква степен е по мярката на човека. Неговата – на онтологизирания свят, който е различен от автентичната природа, която битийства в онтичен формат, – съизмеримост и съгласуваност с естествения свят и представите на естествознанието не е отнапред гарантирана. Но там, където естествознанието е повече и по-силно теоретизирано, т.е. релевантно на типиката и методологията на мисленето, търсената съизмеримост не само не е проблематична, а даже е евристична. По същия начин стоят въпросите за кохерентността между мисленето и неговата чиста форма и между същността и опита на човека. В един по-общ план мисленето е иманентна, респ. родствена част на човека и неговия опит. Но когато разумът бъде познавателно априоризиран във формално отношение – това е чисто философско принципиране, научно идеализиране и методологично структуриране, т.е. спекулация, – тогава се налага търсене на начини за осъществяване на априорно-апостериорния преход.

В този контекст човекът като концептуализиран предмет на проучването се представя посредством неговата вписаност и изграденост в една конкретна философска теория: критическата метафизика¹³. Там изследователският предмет *човек* не фигурира в онтична (природна) форма, а се осмисля по теоретичен път във вторично рационализирана форма, т.е. в неговото („неговото“) онто-логично битие. Макс Шелер отбелязва в *Мястото на човека в космоса*: „Не законът стои зад хаоса от случайности и произвол в онтическия смисъл, а хаосът се крие зад закона от формално-механистичен вид. [...] Действителните онтически закони се оказаха т.нар. структурни закони, които показват определена времева ритмика на събитията и в зависимост от нея определени статистични гецинти на телесното същностно битие.“¹⁴

личното благо. [...] публичният разум е публичен в три отношения: като разум на самите граждани той е разум на публичността; негов предмет са публично-то благо и въпросите на базисната справедливост; природата и съдържанието му са публични, доколкото се задават от идеалите и принципите, изразявани от обществената концепция за политическа справедливост, и се регулират открито на тази основа.“ Ролс, Дж., 1999, с. 297 сл. Както се вижда, зад „маската“ на публичността Ролс неявно визира една „мека“ форма на априоризъм и една подчертана стратегия на регулация, която напомня конструктивността в онтологично отношение.

¹³ Тя ще бъде обстойно представена в увода на монографията. Вж. също: Канавров, В., 2003; Канавров, В., 2006; Канавров, В., 2011; Канавров, В., 2015.

¹⁴ Шелер, М., 1991, с. 81 сл. Сергей Герджиков, напротив, настоява за формата на онтичността. „Това е изследване върху формата на света така, както се живее

Човекът, така да се каже, бива трансформиран по мярата на мисленето, мярата на формата на мисленето, т.е. по мярата на най-висшето в човека, което също е елемент на естеството, също има собствено човешки характер, също е вид природа, особена идеална природа¹⁵. Понятието *битие* не е твържествено на понятието *Ding an sich* (*нещо само по себе си*). Битие има онто-логична, а не онтична натовареност. Онтичното става предмет на познание единствено ако е елемент на човешкия опит, т.е. фигурира като явление в него. Явлението има форма на познание. Ако онтичното пребивава в иманентна форма, а не в познавателна форма, то е непознаваемо *Ding an sich*. Дали последното съществува, или не, е допълнителен въпрос. Съществува е неговата непознаваемост, докато неговото съществуване е хипотетично допустимо.

Веднага изникват поне три въпроса. Първо, дали мисленето е наистина най-висшата човешка способност? Второ, дали трансформираната посредством мисленето представа за човека показва адекватно природния човек и въобще казва нещо за човека в неговото естествено състояние? Трето, защо е необходимо всичко това, цялото усложняване? Не е ли достатъчно човекът да бъде просто наблюдаван и описван? Не е ли това най-точният, най-бързият и най-краткият път към неговото пълно и истинно познание? Всички теоретични спекулации и методологични задълбавания не са ли изцяло безполезни?

от човешките същества. [...] Формата на феноменалния свят е жива. [...] Светуването се отнася към определена жива форма. [...] Жива е формата, която се синтезира срещу спонтанното си разпадане. Този синтез е процес на самия живот. Всичко живо живее в своя форма: човекът остава човек, прилепът остава прилеп, докато човекът или прилепът умрат.“ Герджиков, С., 2010, с. 5. Вж. пак там, с. 87–111, с. 138–156, 438–454. Еманюел Муние отбелязва: „От Кант насам е станало традиция една философия да започва с теория на познанието.“ Муние, Е., 1993, с. 15. Но не тръгва по този път, а по пътя на „метафизическото късо съединение, логическото свръхнапрежение, изненадата, необичайното сближаващо съпоставяне“. Пак там, с. 36.

¹⁵ Джон Ролс, обратно, тръгва от постановката за „булото на незнанието“. „Ние трябва по някакъв начин да неутрализираме влиянията на типични случайности, които създават неравенство между хората и ги изкушават да използват социалните и природните условия в своя полза. За да направя това, аз приемам, че страните се намират зад булото на незнанието. Те не знаят по какъв начин различните алтернативи ще повлияят върху собствения им случай и са задължени да оценяват принципите единствено въз основа на общи съображения.“ Ролс, Дж., 1998, с. 169 сл. Ето как непоследователното преплитане на принципите и теорията, от една страна, със случайностите, индивидуалните оценки и емпиричните съображения, от друга, въвежда ако не някакъв вид агностицизъм още в началната фаза на изследването, то поне елиминира рационалната полоса и нейните формални основания в качеството им на теоретичен трамплин.

Първият въпрос е спорен и в известен смисъл излишен. Дебатът по него не е плодотворен. Той е въпрос на гледна точка, схващане и интерпретация¹⁶. Предикатът „най-висша човешка способност“ е повече за престиж и акцент, отколкото за същинска научна работа. Вторачването в него и упоритото му отстояване има по-скоро идеологически характер и не дава реални идеализационни предимства. Точно обратното, фанатичното и упорито стоене в една или друга позиция по въпроса за най-висшата човешка способност може да донесе повече догматични отсъждания и тоталитарни решения, отколкото ефективен дебат. В нашия случай мисленето се представя като най-висшата човешка способност¹⁷ единствено в контекста на просвещенската култура и

¹⁶ Алдо (Олдо) Леополд (1887–1948) въвежда термина *енвиromентализъм*, посредством който търси своеобразен обрат и баланс при разглеждане на природната йерархия, а също и ревизиране на безпардонното поставяне на човека на върха на природната пирамида. Той демонстрира остро критическо отношение във връзка с безконтролното поведение на човека спрямо животните и природната среда въобще. Наричателни стават неговият призив „да мислим като планина“ и твърдението „самата планината е живяла достатъчно дълго, за да може обективно да слуша воя на вълка“. Leopold, A, 1949 (1966), S. 137. През 60-те години на миналия век книгата на Леополд *Календарът на пясъчното графство* „е обявена за *свещен манускрипт на американската природоохрана в САЩ*“. Хаджитодоров, Д, Владетелят на пясъчното графство, 2015. През 1982 г. е основана *Фондация Aldo Leopold*, която мощно се включва в екологичните движения. Постепенно *енвиromентализмът* става основа на една по-обща *енвиromентална етика*, известна и като *Land Ethic*, която намира продължение в т.нар. *енвиromентална психология* и в движенията за защита на изключителните права на животните и неживата природа. Те имат проекции в *Deer Ecology*, която е свързана с името на норвежкия философ Арне Нес (Arne Næss, 1912–2009), според когото философското осмисляне на екологията може да се осъществи чрез една нова *екософия*. В своята книга *Парламентът на нещата* френският философ и социолог Бруно Латур разглежда дълбинната екология като базисна и политическа екология, която успешно може да се противопостави на произвола на ограничените собствено и приоритетно политически решения. Срв. Latour, B., 2010, S. 41f. Вж. още Davis, K., *Wie ein Huhn zu denken: Farmtiere und die feminine Verbindung*, S. 1–22. Литературата, която надгражда *енвиromентализма* по посока на философската екология, вкл. като научна обосновка на екологичните движения, е внушителна. Като цяло тя опонира не само на крайния рационализъм, но и на всяко приоритизиране на мисленето в политически, социален и екологичен ракурс и се обявява за запазване на естествеността като природно обвързано поведение и политическо вземане на решения. Продълженията на *енвиromентализма* са както пацифистки, така и крайно радикални в редица отношения – хранене, раждане, поведение, лечение, атомна енергия, глобализъм и пр.

¹⁷ „Човек мисли.“ В *Етика* Спиноза обявява това положение за аксиома – най-кратката и най-ясната от всички други аксиоми, – но оспорва в същността на човека да се включва съществуването: „Същността на човека не включва в себе си по необходимост съществуването, т.е. според реда на природата може да се

модернизма, чийто философски експликат е трансценденталното мислене във версията на Кант¹⁸.

Вторият въпрос е съществен. Той е въпрос за спецификата и типиката на научното търсене и научния резултат. Не е тук мястото за отделно и подробно обсъждане на този проблем. Трябва обаче да се отбележи, че теоретизирането на един изследователски предмет може да покаже и извлече много повече, много по-конкретни и най-вече по-подредени, по-обосновани и по-систематични знания в сравнение с всекидневното описание или емпиричното наблюдение и обобщение. Теоретичното изследване е изправено обаче пред едно съществено обстоятелство, а именно адекватното формулиране на научен проблем. Оказва се, че това не е никак лесна работа от гледище на принципи, собствено концептуална платформа и методологично провеждане.

Настоящото изследване е донякъде улеснено в това отношение. Улеснението идва от титаничното критическо философстване на Кант, което задава изключително мощна философска доктрина¹⁹ и трайна философска традиция. Кант оставя своя *Антропология от прагматично гледище*, която на фона на трите *Критики* е добра (макар – както ще се види – критически неконсеквентна²⁰) отправна точна за антропологическа анализа. Т.е.

случи така, че този или онзи човек да съществува, както и да не съществува.“ Спиноза, Б., 1981, с. 106.

¹⁸ В *Антропология* Кант също нарича разсъдъка по-висша способност за познаване в сравнение със сетивността. Но добавя: „Затова пък върховен глава без народ (разсъдък без сетивност) не може абсолютно нищо. Следователно между тях няма спор за първенство, при все че единият се нарича по-висш, а другият по-нисш.“ Кант, И., *Антропология*, с. 100.

¹⁹ „[...] доктрина, или демонстрирана теория. [...] Логиката като наука а priori, или като доктрина.“ Кант, И., *Логика*, с. 9 {AA V. IX, S. 14 f.}.

²⁰ В първа глава ще бъде показано, че напълно преднамерено Кант разглежда антропологията не строго метафизично или собствено критически, а по-скоро научнопопулярно, пропедевтично и педагогически, но все пак систематично, изчерпателно и със заход към априорно разбиране от него морал. В писмо от края на 1773 г. (писмото не е точно датирано) до неговия ученик, колега и приятел Маркус Херц той пише, че иска да разработи антропологията като „същинска академична дисциплина (einer ordentlichen akademischen disciplin)“, която да е приятна, да се основава на наблюдението и да е предварително упражнение в сръчност, интелигентност и мъдрост за академичната младеж. Срв. Kant an Marcus Herz, in: AA, V. X, S. 145–146. Райнхард Брант и Вернер Щарк, издатели на том 25 (IV/2) от академичното издание на съчиненията на Кант, който съдържа записани от студенти лекции на Кант по антропология, отбелязват: „... става ясно, че прагматичната антропология не може систематично да се интегрира в Кантовата философия. В теоретично отношение тя се представя научно и систематично, без обаче да се предприема опит нейното заглавие да получи оправдание в критическата философия.“ Brandt, R., Stark, W., *Einleitung der Herausgeber*, in: Kant, I., AA, V. XXV (IV/2, Erste Hälfte), S. XLVII. Издателят

принципното и прецизно формулиране на проблема за трансценденталния път към човека е свързано с ясното и отчетливо полагане и изграждане на предмета на проекта в достатъчно очертана доктринална и методологическа среда. Отнасянето на този предмет към опита и неговото вписване в опита – това е критическа аксиома на Кант и на всеки следващ критицизъм – е приемлива гаранция, че разглеждането може да бъде продуктивно спрямо естественото състояние на човека в природата и обществото и да допринесе за разработването на тип трансцендентална антропология²¹ (за разлика от популярната, емпирична и прагматична Кантова антропология). Зигмунт Бауман пише в аналогичен план: „В тази модерна цивилизация човешките същества бяха от самото ѝ начало главните мишени на трансцендирането. Вярно е, че по-добрият ред означава да се замести прахосничеството и хаотичната работа на слепите и безконтролни сили, за да се даде дължимото на истинския човешки потенциал; да се позволи на хората да живеят ‘според собствената си природа’. Но истинската природа на хората не е това, което те са осезаемо конкретно, а тъкмо това, което те *не са* и не биха могли да станат без натиск и дърпане; ‘истинската природа’ още *не е осъществена*, изпълнена, все още очаква да произлезе.“²²

Отговорът на третия въпрос продължава горното разсъждение. Теоретизирането и в частност философирането – т.е. собствено философското изследване – на даден проблем не е излишно начинание. То не е безцелно и несъстоятелно усложняване на познанието, защото в никакъв случай обикновеното наблюдение и простото регистриране, резюмиране и генерализиране на факти не свидетелства за ефикасност, пълнота и адекватност на познанието. Едва ли си заслужават по-нататъшните коментари по тази посока, напр. на фона на медицината, точните науки и т.н. Европейската философия има дълга традиция, ярки резултати и безспорно място в науката, културата и духовността. В много отношения – не само исторически – тя може да се представи за научността като такава и за ядро на духовността. Често обаче философстването се тривиализира и свежда до всекидневно занимание, из-

на Кантовата *Антропология* в *Sämtliche Werke* на Кант Карл Форлендер е още по-краен. Според него нейната ценност „не почива и не трябва да почива на методическа систематика, следователно тя няма философска ценност в по-тесен смисъл.“ Vorländer, K., Einleitung des Herausgebers, in: Kant, I., SW, B. IV, (B.44), S.X.

²¹ Мирена Пацева изброява четири части на традиционното подразделяне на антропологията: „физична, етнография, културна или социална и лингвистика“. Пацева, М., 2004, с. 7. Ако оставим настрана странното класифициране на антропологията на физична и културна (социална) и етнография и лингвистика, пропускането на философската антропология (а оттам и на трансценденталната) е трудно за дефиниране недоглеждане. Все пак Пацева анализира и когнитивната антропология. Вж. пак там, с. 102 сл. и с. 132 сл.

²² Бауман, З., 2000, с. 218 сл.

вънлогическо говорене и резониращо обобщение. Трансценденталното философстване е застраховано от подобна редукция както поради принципно и детайлно разработения критически концепт, така и поради едно от най-продуктивните му качества – неговата теоретическа отвореност към опита. Вероятно не е излишно да се добави, че във фундаменталната философия спекулацията и спекулирането не пораждаат негативизъм и неодобрение. Точно обратното, подобно на ситуацията с финансите, те са начин за придобиване на законова печалба, респ. начин за получаване на обосновано ново знание, който е напълно регламентиран и коректен. Кант почти отъждествява понятията *спекулативно* и *теоретично* по отношение на разума, принципите и функциите на критиката в същността ѝ на прочистване и изправяне на познанието²³.

Да се анализира мисленето чрез и във връзка с различни способности, състояния, генерализации и организации на човека – сетивност, представи, чувства, емоции, въображение, вяра, сънища, лудости, изкуства, култури, политики, етноси, нации, история, икономика и пр. – е полезно предприятие, вкл. от систематична и общонаучна гледна точка. Европейската философия експериментира подобни пътища, вплита ги в своя цялостен корпус. Те не са напразни, не са безполезни, не са Holzwege (Хайдегер), не водят към заблуди. Но не са собствено философски, не залагат на мисленето, не го фундаментализират, не използват пълноценно и достатъчно неговата мощ. Решението на европейската философия още от самото ѝ начало гласи: **тя е метафизика**. Това означава не само преодоляване на физиката (материалното, наличната природа, съществуващото, битийстващото, дадения свят, видимото и пр.), но и преодоляване на индивидуално и социално присъщото на отделния човек мислене (физиологично и психично мислене, мислене в историческа, групова и обществена форма и пр.).

Решението е нетривиално. Такава е и европейската философия. Тя се съизмерва само със собственото си начало – прехода от мит към логос – и собственото си хилядолетно ставане. Всички останали конотации са неуспешни за нея, макар да спомагат в отрицателен, а донякъде и в положителен план за нейното обособяване, открояване и систематизиращо изпълване. Днес тя вече не може да има претенциите да бъде царица на науките²⁴, нито пък може да си позволи да се самозатвори в недостъпни кристални кули. Напротив, европейската философия мисли човека като съществуващо. Но за разлика от всички останали науки тя го мисли като битийна (и/или екзистенциална) структура, следователно като смислова трансформация на онтичното – даденото антропно, т.е. наличното човешки-индивидуално и

²³ Вж. Кант, И., КЧР, с. 62, 425 сл., 434, 501 сл., 631, 681, 720 {В XXV, В 421, А 394, А 477/В 505, А 674/В 702, А 748 сл./В 776 сл., А 807 сл./В835 сл.} и мн.др.

²⁴ Срв. Кант, И., КЧР, с. 41 {А VIII}.

човешки-групово, – откъм и по силата на автономната и дейна чиста форма на мисленето (разум²⁵). Ето защо тя е формално-конструктивна рационална метафизика²⁶, значи принципирано и концептуализирано априорно мислене преди/пред обекта, преди/пред конкретното познание на обекта, преди/пред²⁷ включването на обекта в обхвата на човешкия опит и човешкия свят.

Трансценденталното рационализиране на човешкото съществуване в природата и общността на хората е формат, форма на негово цялостно разбиране и онтологично изграждане. Човешкото битие се постига (1) от единни основания (откъм чистата и дейна форма на мисленето) и (2) по многопосочен феноменологичен път (посредством трансцендентални феномени²⁸).

²⁵ В *Антропология* Кант нарича разума „управник на света (Weltregierer)“. Кант, И., *Антропология*, с. 180.

²⁶ В увода ще бъде прояснена диференциацията между предметно-субектна метафизика на присъствието и формално-рационална метафизика. Тук само накратко следва да се спомене, че ако „на първо четене“ метафизиката се схваща като предполагаем свят отвъд физиката, като в някакъв смисъл обектна надстройка над физиката и над индивидуалното или логическото човешко мислене (така Хайдегер представя традиционната метафизика от Платон до Ницше включително. „Метафизиката смята, че битието допуска да бъде разкрито в съществуващото и то така, че мисленето излиза отвъд него. Колкото по-изключващо мисленето се обръща към съществуващото, търсейки за себе си *битийстваща* основа /срв. Декарт и Новото време/, толкова по-решително философията се отдалечава от истината на битието.“ Heidegger, M., *Beiträge zur Philosophie*, in: GA, V.65, S. 170), то формално-рационалната метафизика априоризира единствено чистата форма на мисленето и то не за да я хиперболизира или хипостазира, а за да я трансцендентализира, т.е. за да демонстрира априорно-апостериорния преход и по този начин да осъществи категоризиране на опита, значи негова систематична и обоснована понятност в логическо и гносеологическо отношение, но също така и възможност за онтологично конструктивизиране.

²⁷ В случая „преди/пред“ конотира единствено процесуалността и изводимостта в теорията, темпоралната характеристика на изследването, подредеността на изложението, методологичната праволинейност и пр. Лудвиг Витгенщайн пише в *Трактата*: „Думата ‘философия’ трябва да означава нещо, което се намира над или под, но не до естествени науки.“ Витгенщайн, Л., 1988, с. 72 {Трактат, 4.111}. Вж. Кант, И., КЧР, с. 363 {А 310/В 367}. В предговора към второто издание на *Критиката* Кант недвусмислено казва: „... разумът разбира само това, което сам създава по свой план, че с принципите на съжденията си според постоянни закони той трябва да върви пред природата и да я принуждава да отговаря на въпросите му.“ Кант, И., КЧР, с. 54 {В XIII}.

²⁸ Това е специфична феноменология, принципно различна от Хусерловата и Хайдегеровата, които имат обектен и екзистенциален характер и които и до днес задават общото разбиране за феноменология, конкретизирано от Дитрих фон Хилдебранд, Роман Ингарден, Ойген Финк и мн.др. Кант не разработва метафизично-формална, рационална и трансцендентално спрегната феноменология, но оставя достатъчно концептуални предпоставки и конкретни насоки за философиране на подобна феноменология. Вж. по-подробно в Канастров, В.,